

POLOŽAJ VINODOLA U HRVATSKOJ FEUDALNOJ DRŽAVI*

Vladimir Koščak

Vinodol se u historijskom smislu ne poklapa s geografskim pojmom Vinodola, koji obuhvaća jedino usku dolinu od Bakarskog zaliva do Novog, odvojenju od mora flešnim grebenom. Od devet vinodolskih gradova u toj dolini smješteni su Novi, Bribir, Grižane, Drivenik i, već zapravo izvan nje, Hreljin. Sasvim izvan doline nalaze se na jugu Ledenice, a na sjeveru Bakar, Trsat i Grobnik. Ovih 9 gradova-općina sačinjavalo je od prvog spomena u izvorima vinodolski feud, a tako je ostalo i kroz iduća stoljeća, osim što su Trsat i Ledenice u XVI st. otpali od vlastelinstva.

Pojava, koju je F. Braudel utvrdio za čitavo mediteransko područje, naime da je razvoj naselja išao od kopna prema moru, može se verificirati i u Vinodolu. Na čitavom Mediteranu, uz grad na kopnu postoji njegova, da tako kažemo, depandansa na samoj morskoj obali, a počinje se razvijati u času kada staro naselje postane pretijesno i kada njegovi stanovnici budu primorani da se prihvate ribarstva, trgovine i pomorstva uopće. Takva priobalna aglomeracija kasnije obično preraste grad-maticu, ukoliko ga potpuno ne apsorbira. Isti je slučaj u Vinodolu, gdje svi gradovi u XVI i osobito XVII st. (osim dva uz obalu i jednog duboko u kopnu) imaju svoje luke i ekspoziture na obali: Trsat na Riječini, odnosno Rijeci,¹ Hreljin u Bakarcu i kasnije Kraljevici, Drivenik u Sv. Jakobu (Šiljevici), Grižane u Crikvenici, Bribir u Selcima, Ledenice u Žrnovnici i Poviljama.

Bakar i Novi razvili su se uz obalu, dok je Grobnik smješten sasvim po strani. Osim nabrojanih mjesta u Vinodolu je bilo još više sela i zaselaka kao Belgrad, Kotor, Kostrena, Lič i drugi. Svakoj općini, osim dijela morske obale i poljoprivrednog područja gdje se gajila osobito vinova loza, pripadao je i odgovarajući revir u šumskom, brdovitom zaleđu duboko u Gorski Kotar, koji je služio za drvarenje i ispašu stoke.

Vinodol Zrinskih prostirao se od uvale Martinšćice, gdje je graničio s trsatskim vlastelinstvom, do granice prema općini Novi, koji je 1580. pripao Frankopanima. Prema unutrašnjosti vlastelinstvo se prostiralo sve do gornje Kupe gdje je još obuhvatilo Brod i Gerovo, koji su spadali pod općinu Bakar, ali su bili organizirani kao posebna gospodarska jedinica.

* Prilog, koji se ovdje objavljuje, prvi je odsjek poglavlja: »Uprava Vinodolskog feuda« iz opsežnijeg rada o historiji Vinodola.

¹ O Rijeci kao luci Trsata i o problemu, da li je Rijeka nekada pripadala Frankopanima odnosno Vinodolu, v. Z. Herkov, Statut grada Rijeke, Zagreb 1948, 17—22, i ondje navedenu literaturu.

Po svom nastanku i razvoju, slično kao Rijeka i neki drugi gradovi na Kvarneru i u Istri, vinodolski gradovi predstavljaju poseban tip na hrvatskom području. Kao »samonikle općine« obuhvaćene feudom, oni se na jednoj strani razlikuju od dalmatinskih gradova, koji svoje porijeklo vuku još iz antičkog doba, a s druge strane od naselja hospites-a, providenih kraljevskim slobodama, kakvi su bili gradovi u sjevernoj Hrvatskoj.²

Postoji mišljenje da je u najstarije doba glavni grad Vinodola bio Bribir.³ U vrijeme stvaranja Vinodolskog zakona 1288. pa sve do kraja XV st. upravni centar Vinodola bio je Novi, ali otada se sve više počinje razvijati drugi grad na obali: Bakar, koji je nakon pada Bosne i turskih upada bio sigurniji a imao je i bolju luku i povoljniju vezu sa slobodnom hrvatsko-slovenskom pozadinom. Tokom cijelog XVI i XVII st. glavni grad Vinodola je neosporno Bakar, to više što je kasnije Novi odvojen od glavnine feuda.

Kada je sredinom XIII st., prije jedinstveni, hrvatski teritorij definitivno podijeljen na Slavoniju s jedne, a Hrvatsku i Dalmaciju s druge strane, Vinodol je pripao Hrvatskoj i Dalmaciji, budući da se nalazio južno od Gvozda (Kapele). Ta političko-teritorijalna pripadnost imala je zamašnih reperkusija i tada kada su se preostale hrvatske zemlje u XVI st., zbog teritorijalnih gubitaka, opet ujedinile pod jednim banom i jednim Saborom. Naime, Kolomanov privilegij da 12 hrvatskih plemena ne plaća kraljevski porez, osim u slučaju obrambenog rata, protegao se na cijelo područje Hrvatske i Dalmacije.⁴ Kada

² Poblize u djelima M. Kostrenčića, osobito: Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb 1956. V. i Herkov, n. dj.

³ M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu, Djela JAZU 44, Zagreb 1952, str. 52.

⁴ Nada Klaić, Plemstvo 12-ero plemena, HZ IX, 1956, str. 95 i d., pokušala je dokazati da su i južno od Gvozda plemići plaćali porez, ali navodi svega dvije isprave a i te, držim, netačno interpretira. Naime, u prvoj ispravi (T. Smičiklas, CD XII, 185—190) ne radi se o porezu, nego o feudalnim podavanjima (census et debita ac servitia castro Ostrovicha), a iz druge (na i. mj., 91—92), od koje je do nas dospio samo lijevi donji ugao (u Državnom arhivu u Zagrebu), i taj još dobrano nečitljiv, ne može se nikako pevući onakav zaključak o oslobađanju zaderskih plemića od marturine, »koju bi more nobilium Croatiae morali plaćati kralju ili banu sa svojih posjeda na teritoriju Zadra«. Naprotiv, vjerojatnije je da Ludovik izuzima plemiće nedavno oslobođenog Zadra od plaćanja kunovine »more nobilium Croatiae«.

U recenziji priloga Stj. Antoljaka, Pobiranje marturine, crkvene desetine i vojščine u zaderskom distriktu (1435), Starine 49, 1959, str. 227—234, Nada Klaić je u HZ XIII, 1960, str. 241—244, vrativši se na istu temu napisala: »Međutim, ovo nekoliko podataka o marturini od druge polovine XIV st. dalje jasno pokazuje, da su moje pretpostavke o uvođenju tog poreza kao općeg u vrijeme uspostave kraljevske vlasti za Ludovika I bile točne (HZ IX, 98—99)«. No, »ovo nekoliko podataka o marturini« nisu »od druge polovine XIV st. dalje«, nego je svih šest dokumenata, u kojima se govori o marturini na području Kraljevine Hrvatske, isključivo iz XV st.: 1401, 1434. i 1499 (Vjekoslav Klaić, Rad 157, str. 159); 1403. i 1435 (Stj. Antoljak, Starine 49, str. 227 ss. i 1479 (Nada Klaić, HZ XIII, str. 242). Osim toga, ti podaci ne pokazuju da su njene pretpostavke bile tačne nego dokazuju da su tačne pretpostavke Vjekoslava Klaića koje je on iznio u »svojoj odličnoj raspravi« o Marturini, slavonskoj daći u srednjem vijeku (Rad 157, 1904, str. 114—213), a koju ona uopće ne spominje u prethodnom članku o plemstvu 12-ero plemena. Klaić je naime utvrdio da marturine kao državnog poreza nema južno od Gvozda, a ukoliko se javlja, to je onda daća na kraljevskim posjedima u XV st. ili je to »daća kmetova gospodi ili odšteta nižih službenika velikašima za uživanje darovanih ili ustupljenih im posjedovanja« (n. dj., 160).

su tokom XVI st. od čitavoga tog područja nazvanog »Hrvatska i Dalmacija« preostala u Provincijalu, to jest pod banskom upravom, uglavnom frankopanska i zrinska imanja, dijelovi prozvani tada »partes transcolapianae« ostali su i dalje korisnici prastarog privilegija i time izuzeti od bilo kakvoga državnog poreza, osim izvanrednih ratnih daća.⁵ Prema tome, pojam Hrvatske i s njim spojeni privilegij protegnuo se u XVI st. od Kapele do Kupe. Slobodu od oporezovanja prekokupskih krajeva, tj. južno od Kupe, znao je štititi i sam Hrvatski sabor,⁶ premda je inače imao sporova sa Zrinskimima zbog neizvršavanja njihovih obaveza s obzirom na druge posjede. Porezna egzempcija zrinško-frankopanskih prekokupskih imanja potrajala je sve do 1671 (doduše, zak. čl. 55. određeno je 1647. da Hrvatski sabor može oporezovati i prekokupske kmetove prema svome nahođenju), a i kasnije, jer se Gradačka komora pozivala na privilegij u želji da imanja, koja su joj pripala, budu izuzeta ne samo od jurisdikcije Kraljevine, nego i od javnih tereta, sve dok 1720. nije sklopljen ugovor između nje i Sabora.⁷

Na području vinodolskog feuda nisu postojale ni državne mitnice odnosno tridesetnice (harmice). Carinu na robu, koja se izvozila i uvozila iz Vinodola, ubirao je sam feudalac.^{7a}

Što se tiče jurisdikcije, zrinško-frankopanski posjedi imali su također poseban privilegij, ali on je bio drugog porijekla nego onaj financijski. On se osnivao na odredbi Bele III u donacijskoj ispravi od 1193, kojom je kralj podijelio Bartolu Krčkom Modrušku županiju. No prije nego razmotrimo tu odredbu, potrebno je zaustaviti se na pitanju da li je i Vinodol u to vrijeme bio županija, ili to on nije bio.

Postoji, naime, problem: kako to da Krčki knezovi dobivaju županiju Modruš 1193, a Vinodol tek 1225, kada je najvjerojatnije da su oni svoju vlast širili s otoka Krka na obližnje kopno. Taj problem preskakanja Vinodola može se riješiti ako se pretpostavi da je kralj u riječima »comitatus Modrus« u darovnici 1193. obuhvatio Vinodol, koji u to doba kada je templarski Senj bio glavna luka na sjevernom Primorju ne bijaše ni iz daleka tako važan kao Modruška županija gdje su se ukrštali trgovački i vojnički putovi između mora i pozadine, između Bosne i Krajine. To je utoliko vjerojatnije, jer se u Andri-

⁵ Tu se ne misli *contributio* ili *dica*, koja je počela kao izvanredna ratna daća, ali se kasnije pretvorila u redovni porez. Od te daće bila je Hrvatska (a s njome i krajevi Zagrebačke županije južno od Kupe) oslobođena, zbog turskih provala, još u doba kralja Vladislava II. (V. Klaić, *Povijest Hrvata*, VI/1, 48.) Misli se na zaista izvanredna ratna podavanja kakva je Sabor odredio 8. V 1600: od neoporezovanih prekokupskih imanja Frankopan je imao dati 10 a Zrinski 15 kola za podvoz. (F. Šišić, *Acta comitialia* IV, 405.)

⁶ Saborski zaključak od 4. II 1599. (Šišić, n. dj. IV, 389.)

⁷ Dokumenti o tom sporu nalaze se u Lopašičevoj ostavštini u Arhivu JAZU, XV, 25, E III. Ugovor iz 1720. kod I. Kukuljević, *Jura Regni* I, 386. Vrlo zanimljiv traktat o statusu zrinško-frankopanskih posjeda sa stanovišta Hrvatskog sabora čuva se u Državnom arhivu u Zagrebu. *Acta Banalia*, fasc. II; *Brevis Discursus*, 1695.

^{7a} Ekonomski odnosi na području vinodolskog feuda tema su posebnog rada, u kojem se obrađuje i carina, tzv. »trgovina«, koju je feudalac ubirao na području Vinodola, osobito u lukama.

jinoj ispravi od 1209. ne spominje više »comitatus Modrus« nego samo »terra in banatu«, a u njegovoj ispravi od 1225. »tota terra pertinens infra ducatum Sclavonie, scilicet Wynodol et Modros«. Dakle, Vinodol i Modruš spominju se zajedno, ali se ne specificira nikakva nova protuusluga, što bi za podjeljenje nove županije bilo logično.

To je specificirao tek Bela IV 1242. u Trogiru kada je bježao pred Tatarima i kada je važnost primorskih krajeva postala očigledna. Osim toga, ni u jednoj ispravi nije privilegij jurisdikcije koji je Bela III dao za »županiju Modruš« protegnut i na »županiju Vinodol«, premda je tu i te kako važio, a to također upućuje na pomisao da se taj privilegij već od 1193. protezao i na Vinodol.

Također bi se iz činjenice da kralj Andrija 1220/21. daje Krčkim knezovima četiri velika dalmatinska otoka (Brač, Hvar, Korčula i Lastovo), očito zbog pomoći u pomorskim pothvatima protiv Omišana,⁸ moglo zaključiti da su oni posjedovali jedan dio obale u njegovoj državi već prije 1225. Nije neinteresantno upozoriti i na ispravu iz tobože 1260, krivotvorenu vjerojatno u XV st.,⁹ kojom Bela IV »daruje« Frankopanima »num nostrum locum, qui est penes Mare, Vinodol (vocatum)«. Treba se, naime, upitati, zašto je trebalo ili kako je bilo moguće da se baš za Vinodol falsificira darovnica. I najzad, naslov Frankopana je knez (kasnije grof) odnosno comes »krčki, modruški i senjski«, a jedva ikada i vinodolski, i gacki, i slično.

Doduše, u svojoj ispravi iz 1251. Bela IV jasno kaže da je knezovima Krčkim dao »županiju Modruš« njegov djed, a »županiju Vinodol« njegov otac.¹⁰ No da li su pismene formulacije daleke kraljevske kancelarije odražavale u ono vrijeme uvijek precizno faktično stanje kada su njene mogućnosti da provjeri tačnost što su pojedine stranke navele bile prilično ograničene?

Tako smo došli do osnovnog pitanja: da li je Vinodol u vrijeme donacije bio posebna županija ili nije. Činjenica jest da ni jedan povijesni izvor ne naziva Vinodol županijom (comitatus) sve do isprave kralja Bele IV 1251. Kako je čitav teritorij hrvatske države bio, barem u XII st. i barem u principu, podijeljen na županije, nije dakako, ni Vinodol mogao činiti iznimku.¹¹ Stoga se nameće zaključak da je on ulazio u sklop neke druge županije, a to

⁸ V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani, Zagreb 1901, str. 90.

⁹ Smičiklas, n. dj. V, 179.

¹⁰ Zbog te tvrdnje Bele IV već je V. Jagić, Zakon vinodolskij, Peterburg 1880, str. 113, napustio pretpostavku da je Vinodol bio uključen u Modrušku županiju a time i u donaciju 1193, koja mu se nametala.

¹¹ Kostrenčić misli »da stare kraljevske županije nisu bile teritorijalno točno razgraničene i da je bilo zemalja koje stvarno nisu ulazile u sastav ni jedne od županija, tako da su imale neposredno nad sobom tek slavonskog duxa odnosno bana« (HZ II, 1949, str. 138). Isto mišljenje dijeli i O. Mandić, koji na temelju Porfirogenitovih navoda zaključuje da sjeverni dijelovi hrvatske države nisu bili podijeljeni na županije u X st., a ni kasnije. Štaviše, on upravo »Krajinu«, čije postojanje smatra vjerojatnim, smatra nespojivom s Vinodolskom županijom, koja bi se, prema Baradi, imala nalaziti unutar »Krajine« (HZ V, 1952, str. 132).

je i s geografskoga gledišta bila najvjerojatnije Modruška županija. U tom bi slučaju već Bartol krčki 1193. dobio Vinodol kao pertinenciju Modruške županije.¹²

Nema sumnje da je Vinodol bio oduvijek donekle samostalna jedinica. Već i zbog svoje geografske homogenosti predstavljao je pojam za sebe, i kao takav spominje se kod Popa Dukljanina i u crkvenim izvorima XII stoljeća.

Vinodol je u crkvenom pogledu kroz stoljeća posebna jedinica-parohija, s arhiprvadom na čelu.¹³ No posebna županija nije bio, jer bi to izvori zabilježili.¹⁴ Ali kako to da se Vinodol najednom sredinom XIII st. naziva »comitatus«, a zatim je poznat kao samostalna knežija?

Očito je Vinodol u XIII st. sve više dobivao na važnosti: 1225. ulazi u kraljevsku radovnicu, ali se tu samo spominje, kao da se tek htjelo naglasiti njegovo postojanje nasuprot Modrušu s kojim zajedno čini »totam terram pertinentem infra ducatum Sclavonie«,¹⁵ 1242. posjed Vinodola povlači već posebno specificirane obaveze feudalaca, a 1251. Vinodol je označen kao posebna županija. Uzrok toj nagloj promjeni treba tražiti u općenitim historijskim prilikama na sjeveru Jadrana, u prvom redu u položaju Krčkih knezova, koji su se sve više približavali hrvatsko-ugarskim kraljevima a udaljavali se od Venecije. Oni su morali računati s mogućnošću, da im Venecija otme Krk, a tada, kada još nisu posjedovali Senj, njima, koji su se rodili i razvijali na morskoj obali, ostao bi od Primorja jedino Vinodol. Stoga oni sve više ističu njegovo značenje, a kada se poslije angažiranja u tatarskom ratu događa ono čega su se bojali, kada 1244. gube Krk (koji će tek 1260. moći da povrate), tada je nastupio čas da Vinodol zauzme centralno mjesto u njihovim posjedima, nezavisno od Modruške županije, koja im je u ostalim svojim dijelovima mogla također izmaći iz ruku. Prema tome, nastojanje Frankopana da se učvrste na morskoj obali bilo je najvjerojatnije uzrok da je Vinodol postao 1251. »comitatus« odnosno posebna knežija, a takav je onda ostao do kraja.

¹² Tu pretpostavku postavlja Kostrenčić, ali je odmah odbacuje, jer »prema tekstu donacije od 1225 treba gledati na Vinodol i Modruš kao dvije odvojene posjedovne jedinice« (HZ II, 1949, 139).

¹³ Barada, n. dj. 20.,

¹⁴ Kao glavni dokaz, da je Vinodol bio županija još prije XIII st., Baradi služi činjenica da je Vinodol bio parohija s arhiprvadom na čelu. Međutim, konstatira da su takva parohija bili i Bužani, ali kako Porfirogenit ne spominje Bužane kao županiju, Barada jedino na temelju toga, da su Bužani bili parohija, zaključuje »da su se negdje između polovine X i XII st. Bužani bili odijelili upravno ili od susjedne Ličke ili od Gacke županije i postali posebna jedinica, županija, jer drugo po opsegu nisu mogli da budu« (n. dj. 20). Prema izvorima, čini se da se to dogodilo tek kasnije u procesu feudalizacije ovih krajeva, jer kralj Andrija tek 1219. naziva Bužane »terra«, vjerojatno u smislu »comitatus« (Smičiklas, n. dj. III, 174), a kao »knežija« Bužani se spominju tek u XIV st. (I. Črnčić, Najstarija poviest krčkoj osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji, Rim 1867, str. 95—102). No još je uvjerljivije postojanje arhiprezbitera u Kuku (Kućine) i u susjednom Klisu. Naime, obje te parohije nalazile su se u jednoj tj. kliškoj županiji (Barada, n. dj. 28).

¹⁵ Ako se »terra« uzme kao sinonim za »comitatus«, kao što Barada insistira (n. dj. 22), onda bi to bio direktni dokaz da su Modruš i Vinodol zajednički sačinjavali jednu županiju.

Vratimo se sada na odredbu Bele III u donacijskoj ispravi od 1193. Citirat ćemo je u cijelosti: »Pored toga hoćemo i kraljevskim autoritetom naređujemo da svi podložnici na toj zemlji ne budu podvrgnuti nikakvom sudu osim svoga gospodina, ali ako na toj zemlji bude prisutan ban, tako dugo dok bude prisutan, imat će vlast suditi, inače neka im ne sudi, međutim njihov gospodin, ako ne¹⁶ bi htio suditi svojim službenicima, njihovim (podložničkim; V. K.) protivnicima, a tužba bi došla pred bana, imat će za svoje službenike jedino u tom slučaju odgovarati pred banom.«

Kralj je tom odredbom čitavu Modrušku županiju, kojoj je pripadao i Vinodol, izuzeo ispod bilo koje druge vlasti osim svoje i bana. Jer ban je uvijek mogao doći na područje feuda, a s druge strane njemu su se mogli obratiti podložnici, kmetovi feuda, ako ih zemaljski gospodin ne bi htio zaštititi pred svojim službenicima. Kralj je, dakle, podijelio Krčkim knezovima »ius gladii« to jest jurisdikciju ne samo u civilnim, nego i u krivičnim stvarima, a to su pravo Frankopani (i kasnije njihovi nasljednici Zrinski) u potpunosti vršili. Kada su u drugoj polovici XIV st. i na području Hrvatske i Dalmacije formirane županije po ugarskom tipu, one zbog toga nisu obuhvatile frankopanske posjede. Tu su župani i to nasljedni (comites perpetui, vikovični grofi) bili i ostali Frankopani. Kasnije, u XVI i XVII st., njihovi istočni dijelovi tj. oni uz tursku granicu potpali su pod Vojnu Krajinu, pa tako i dobar dio županije Modruš. Sjeverni dijelovi frankopanske odnosno zrinske državnine, kao vlastelinstvo Ozalj, Ribnik, a poslije i Brod,¹⁷ našli su se u okviru Zagrebačke županije, koja je prelazila od starine preko rijeke Kupe. Ovi prekokupski krajevi činili su četvrti kotar Zagrebačke županije sa sudbenim stolom u Stejničnjaku.¹⁸

Ti krajevi između Kapele i Kupe pripadali su Kraljevini Slavoniji, ali su se u XVI st. zbog priliva plemstva i pučanstva s juga počeli smatrati Hrvatskom. Stoga je tu Zagrebačkoj županiji prilično sužen djelokrug vlasti. U prvom redu, nije se razrezivao ni ubirao porez, što su činili organi županije. Tako dolazi do zanimljive pojave da polovica Ozaljskog vlastelinstva, koje se cijelo nalazilo u Zagrebačkoj županiji, plaća redovan porez, a druga polovica preko Kupe da je od poreza oslobođena.¹⁹

S druge strane, na zrinsko-frankopanskim posjedima postojali su vlastelinski sudovi, kod kojih su časnici Zagrebačke županije (vicecomes, iudex nobilium, assessor) sudjelovali samo kao »testimonium legale«. No ima primjera da su se i sami Zrinski i Frankopani međusobno parničili pred organima županije.²⁰

Druga je opet situacija bila južno od Kapele, dakle na Vinodolskom feudu. Kraljevina Slavonija nije ovamo dopirala pa, prema tome, ni Zagrebačka županija. Ali kada je došlo do jedinstvenog bana i Sabora, a od nekadašnje Kralje-

¹⁶ Smičklas, n. dj. II, 262, ima pogrešno »voluerit« mjesto »noluerit«, kao što se jasno vidi na faksimilu originala kod V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani, 87.

¹⁷ Državni arhiv u Zagrebu, Acta Banalia, fasc. II, Brevis Discursus, 1695.

¹⁸ R. Lopašić, Spomenici Tržačkih Frankopana. Starine 25, 214.

¹⁹ Državni arhiv u Zagrebu, Conscriptioes dicarum comitatuum Crisiensis, Varasdiensis et Zagrabiensis, 1543—1601.

²⁰ Lopašić, n. dj. 214.

vine Hrvatske i Dalmacije preostalo vrlo malo zemljišta, tada se Primorje od ušća Zrmanje do Rijeke (osobito Senj i Vinodol) počelo nazivati »Dalmacija«. ²¹

Cijela se, dakle, politička geografija pomakla na sjever: Dalmacija — izvorno sedam primorskih gradova u vlasti Bizanta — protekla se na sjeverno Primorje, a Hrvatska se prebacila preko Kapele sve do Kupe pa kasnije i dalje, dok je Slavonija sve više uzmicala prema sjeveru. Tako je sačuvan politički pojam Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i u vrijeme kada se za nju upotrebljava naziv »Reliquiae reliquiarum«. Tada kada je već »Hrvatska« bila unutar Zagrebačke županije, a druge civilne vlasti u blizini nije bilo, moglo je izgledati sasvim logično da u taj administrativni okvir uđe i »Dalmacija«. I zaista postoje dokumenti iz kraja XVI i XVII st., ²² prema kojima se Vinodol nalazio unutar Zagrebačke županije.

Međutim, ima i primjer da je funkcionar Zagrebačke županije prisustvovao raspravi vlastelinskog suda u Vinodolu, no izgleda više kao običan »iuris peritus«, nego kao »testimonium legale«. ²³

U svakom slučaju, u zrinsko-frankopanskom Vinodolu, kao i na cijelom preostalom području južno od Kapele, vlast Zagrebačke županije nije se praktički osjećala, i ti su joj krajevi pripadali samo na papiru. ²⁴ Dakako, ban i Sabor imali su punu vlast i u Vinodolu. Postoji niz odluka hrvatskog i zajedničkog Sabora, koji se odnose na Vinodol. Štaviše, ban je tu znao vršiti izravne akcije jurisdikcije kao, na primjer, Toma Erdödy 1613. kada je delegirao tri časnika Zagrebačke županije da u Vinodolskim gradovima povedu istragu u sporu Zrinski-Čikulin, što su oni i učinili. ²⁵

Bilo je to u skladu s odredbom iz 1193. Frankopani su i osobno bili podvrgnuti banskoj sudbenosti, što potvrđuje i osuda »na glavu i imanje« Stjepana Frankopana Ozaljskog od strane bana Petra Erdödy. ²⁶ Karakteristično je da Frankopani moraju u XV st. krivotvorenom ispravom, tobože iz 1260, dokazivati da su zbog zasluga u ratu protiv Tatara izuzeti ispod bilo kakvog suda osim lično kraljeva. ²⁷

²¹ Corpus Juris Hungarici, zak. čl. 32 iz 1596. i 12 iz 1608; Barabás Samu, Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, Monumenta Hungariae historica II, 559; Monumenta SHSM XVI, 344; Valvasor IV, 79; M. Sladović, Povijesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske, Trst 1856, 190.

²² Barabás, na i. mj.; Državni arhiv u Zagrebu, Spisi obitelji Sermage, III, 173.

²³ Spisi obitelji Sermage, Administratio bonorum maritimum, Parnica Čikulin — Anzoli, 21 VII 1612. U citiranom saborskom »Brevis Discursus« iz 1695 tvrdi se dapače: »vice-comitique in partibus Maritimis denominando appellationis Tribunal in comitatu Zagrabiensi articulariter praestitum fuisse«, ali se ne spominje ni vrijeme ni izvor.

²⁴ V. Klaić, Povijest Hrvata, VI/1, 17, isključuje mogućnost da bi Vinodol u XVI st. bio u Zagrebačkoj županiji: »Županija ima u to vrijeme samo tri: varaždinska, križevačka i zagrebačka, a knežije su Vinodol, Modruš i Moslavina.«

²⁵ Spisi obitelji Sermage, III, 160.

²⁶ M. Mešić, Život Nikole Zrinskog sigetskog junaka, Zagreb 1866, 183. Inače su »comites perpetui« (»vikovični grofi« — kakvi su bili i Frankopani) i prema zak. čl. 21 iz 1486. direktno podvrgnuti sudu kralja.

²⁷ Smičiklas, n. dj. V, 173.

Prema tome, Gradačka je komora postupala sasvim proizvoljno kada je poslije 1671. dovodila u pitanje judisdikciju Kraljevine ne samo u Vinodolu nego i u svim zrinsko-frankopanskim posjedima.

Treba se vratiti do Kolomanovih vremena da bi se razumjele i vojne obaveze Vinodolskog feuda, jer u sva tri najstarija dokumenta (1193, 1242, 1251) određena je vojna dužnost Krčkih knezova »cum exercitus Croaticus fuerit convocatus«. Pri tom se dobro razlikovalo da li se radi o vojnim operacijama u Kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji ili o ekspediciji preko Kapele.

Već u prvoj donacijskoj ispravi, Bela III podjeljuje 1193. Bartolu Krčkom modrušku županiju »pod tim uvjetom, da nam spomenuti knez pomaže s deset vojnika u vojsci naše svjetlosti unutar granica kraljevstva za uzvrat primljenog dobročinstva. Izvan kraljevstva s četiri vojnika da nam služi, i to jedino u ono vrijeme kada bude hrvatska vojska na kraljevsku zapovijed općenito na vojnu pozvana.« Ako bi to knez propustio iz nehaja ili lijenosti učiniti, bit će dužan prilikom druge vojne dati kralju dvostruki broj vojnika, ili toliko vojnika više koliko ih je u prvoj vojni nedostajalo. Dakle, vidimo da je ta vojna obaveza bila ista kao i vojna obaveza koja je, prema Qualiteru, bila ugovorena između Kolomana i 12 hrvatskih »plemena« u početku istog stoljeća.

Međutim, 1242, dok se nalazio u Trogiru, Bela IV proširuje vojnu obavezu Krčkih knezova: »dodavši da se isti (knezovi) obvezuju da će nas služiti s dvije lađe, koje se pučki zovu galija i šajka, kada dođemo u primorske strane i dok ćemo ondje boraviti, a kada odemo iz primorja, njihova obaveza ostaje pod prijašnjim uvjetima koji se nalaze u spomenutim privilegijima (od 1193. i implicitno 1225; V. K.). Osim toga utvrđujemo, a istij prihvaćaju, da će zbog zemlje nazvane Vinodol, koja se nalazi u dukatu Slavonije, o kojoj oni tvrde da je posjeduju po donaciji našeg oca, biti dužni da nam služe s tri oružana vojnika dolično i časno — ovom se riječju potkrepljuje sadržaj koji u privilegiju našeg oca ne bijaše dobro objašnjen — izvan pak kraljevstva našega, kada hrvatska vojska bude pozvana, da služe samo s dva vojnika, a unutar granica našeg kraljevstva s tri vojnika, kao što je rečeno, a ni na šta drugo ne želimo ih obvezati.«

Taj naknadni zahtjev Bele IV vrlo je zanimljiv, jer se dijeli na dva različita dijela. Iz prvoga, »pomorskog« dijela izlazi da je Vinodol već 1193. bio uključen u donaciju. Bilo bi doista besmisleno povezivati dužnost davanja lađa, dok je kralj u primorju, s obavezom davanja vojnika »pod *prijašnjim* uvjetima koji se nalaze u spomenutim privilegijima«, dok je kralj odsutan, ako se ta obaveza već tada 1193. nije odnosila i na morsku obalu, dakle Vinodol. Iz drugoga, »kopnenog« dijela izlazilo bi, naprotiv, da su Krčki knezovi stekli Vinodol nakon 1193, kada kralj može tražiti za nj još tri odnosno dva vojnika povrh broja (10 odnosno 4), koji je utvrđen prilikom donacije modruške županije. Na to pitanje vratit ćemo se u zaključku ove rasprave.

Kad su u doba Anžuvina stvoreni banđeriji, Krčki knezovi su, kao i ostali hrvatsko-dalmatinski odnosno slavonski velikaši, dizali po 500 vojnika, a tako je ostalo i za Žigmunda, koji je protiv turske opasnosti organizirao

tabore: hrvatsko-dalmatinski, slavonski i usorski. Za Matijaša Korvina ulazi u frankopanski Senj kraljevska posada (1469), i to je bio začetak Vojne Krajine, koja će se sve više širiti po prostranim frankopanskim imanjima i sve više preuzimati ulogu oružane sile. No i civilna Hrvatska, unutar koje je Vinodol ostao, zadržala je svoju redovnu vojsku: banski banderij, koji je plaćao kralj, i haramije, koje je izdržavao Sabor, i vanrednu vojsku: banderije velikaša i prelata, i pučki ustanak (*insurrectio generalis*).

Za uzdržavanje haramija bio je određen posebni porez: *pecuniae haramiales*, koji su Zrinski za ozaljsko imanje odbijali plaćati, pa je Hrvatsko-slavonski sabor 1585 (i idućih godina) odredio da im se uzmu u zalog neka dobra.²⁸ Isti je Sabor 1594, u okviru općeg ustanka koji su staleži obećali nadvojvodi Maksimilijanu, odredio da primorski gradovi kneza Zrinskog treba da opreme 100 strijelaca (*sclopetarios*) a knez Tržaški 50 pješaka.²⁹ Sabor se također brinuo o primorskim posjedima u doba sukoba odnosno rata s Mlečanima 1599. i 1615.³⁰

Vinodolski je feud zapravo i u vojnom pogledu predstavljao posebnu je-dinicu, što je došlo osobito do izražaja za neposredne turske opasnosti u početku XVI stoljeća. Tada se uprava u Vinodolu na neki način militarizira, upravitelj Vinodola (gubernator) postaje, čito po krajiškom uzoru, »kapetan bakarski«, o kojem prvi spomen potječe iz 1530.³¹ On je organizirao straže koje su čuvale klance i javljale dolazak martoloza, i sam je predvodio Vinodolce na četovanje protiv Turaka. U tome se također istakao Julije Čikulin, koji je, prema vlastitim riječima, znao podići i do 400 momaka i ratovati s njima po Lici i okolnim krajevima.³²

Vinodolski kmetovi bili su dužni ići »na sprovod priko Gvozda kada se zapovi«, kao što se vidi iz odredbe Stjepana Frankopana 1570.³³ Dužnost straža bila je propisana urbarima.

Bakarski kapetan bio je u stalnoj vezi s kapetanima Primorske krajine osobito senjskim i trsatskim, obavještavajući jedan drugoga o turskim pokretima i koordinirajući eventualne zajedničke akcije. Krajiški zapovjednici slali su preko vinodolskih porkulaba obavijesti i na Kras i kranjskim staležima u Ljubljani.³⁴ Frankopani su u Novom poslije 1580. postavljali posebnog kapetana.

Vinodol je imao odlične uvjete i za razvoj mornarice. U doba Frankopana, koji su pomagali kralja Andriju u pomorskim ekspedicijama protiv Omišana (i zato dobili dalmatinske otoke),³⁵ a kralja Belu u borbama s Tatarima »in

²⁸ Šišić, n. dj. IV, 179, 224, 251.

²⁹ Na i. mj. IV, 300.

³⁰ Na i. mj. IV, 392, 398; V, 132.

³¹ M. M a ž i ć, Prilozi za povijest Bakra, Sušak 1896, 42.

³² Spisi obitelji Sermage, Parnica Zrinski—Čikulin.

³³ R. L o p a š i ć, Hrvatski urbari, MHJSM, 92,

³⁴ I. B o j n i č i ć, Izvješća o kretanjama turske vojske uz hrvatsku granicu u drugoj polovici XVI vijeka, VZA 16, 1914, 60—101.

³⁵ V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani I, 90.

mari cum navibus munitis»,³⁶ i od kojih isti kralj traži da mu služe s ratnim brodovima (a to isto traže od njih i Mlečani),³⁷ Vinodol je bez sumnje pridonio pomorskoj sili svojih gospodara. Da je ta sila bila znatna, potvrđuje mirovni ugovor o naknadi štete i prestanku gusarenja koji je sklopljen u Senju 14. lipnja 1248. između šest predstavnika Dubrovačke komune i šest frankopanskih podanika, uglavnom Vinodolaca, na čelu s knezom Fridrikom Krčkim.³⁸ Kako su u to doba Frankopani izgubili Krk a Senj još nisu stekli, to su spomenute pomorske operacije bile izvođene od Vinodolaca, a u svakom slučaju iz vinodolskih luka.

Posjedujući u posljednjoj trećini XIII st. Krk, Vinodol i Senj, i kontroliajući tako čitavo sjeverno primorje, Frankopani su znali prkositi i samim Mlečanima, kao što pokazuje nalog Sinjorije creskom knezu 1345. da povede istragu »o oružanim lađama, koje knez Bartol drži u Kvarneru i na moru, te robu mletačke podanike.«³⁹

Ali kada je Venecija u XV st. potpuno zagospodarila na Jadranu, okupiravši najzad 1480. i Krk, dok je Frankopanima preostao tek Vinodol, nestalo je s historijske scene i frankopanske mornarice. S uskocima počinje nova era, no uskočko pitanje predstavlja posebnu historijsku temu.^{39a}

I u crkvenom pogledu Vinodol je od najstarijih vremena predstavljao posebnu jedinicu, parohiju, kao što je već spomenuto, na čelu s arhipradom, biskupovim namjesnikom za čitav Vinodol. Hrvatska historiografija smatra neospornim da je vinodolska parohija bila pod krčkom biskupijom sve dok nisu Mlečani osvojili Krk, a najkasnije do 1154, kada su osnovali nadbiskupiju u Zadru. Tada je Vinodol, još s nekim parohijama krčke biskupije na kopnu, prešao direktno pod splitsku dijecezu. Međutim, pitanje, kojoj biskupiji je vinodolska parohija pripala na Splitskom sinodu 1185, do danas je ostalo sporno, uglavnom zato, jer su se akti Sinoda sačuvali u nekoliko različitih verzija. Dok Trogirani Lucius donosi tekst po dokumentu, koji je sačuvan u kaptolskom arhivu u Trogiru,⁴⁰ dotle Farlati ima tekst iz splitskoga kaptolskog arhiva.⁴¹ Po prvoj verziji, Vinodol je pripao senjskoj a po drugoj krbav-

³⁶ Smičiklas, n. dj. IV, 443. I krivotvorena isprava u XV st. (na i. mj., V, 173) odražava tu tradiciju.

³⁷ Klaić, Krčki knezovi . . . , 99, 123.

³⁸ Smičiklas, n. dj. IV, 354. Regest te isprave: »Izmirenje između Senjana i Dubrovčana . . .« pogrešan je; i Mažuranić u »Prinosima« II, 1575, pogrešno navodi da pod knezom Fridrikom uz Vinodolce nastupaju i Senjani, koji stvarno u ispravi fungiraju samo kao svjedoci, jer je Senj u to doba bio pod Templarima, i Krčani, koji tada nisu bili u vlasti Frankopana jer im je Venecija 1244 — 60 oduzela Krk.

³⁹ Š. Ljubić, Listine II, 224. Još u ugovoru 1199. knez Vid se obvezao Veneciji da ne će ulaziti ni u kakvo društvo sa gusarima (Smičiklas, n. dj. II, 316).

^{39a} U odnosu Frankopana i osobito Zrinskih prema uskocima, a u vezi s njima prema Veneciji i Austriji, prvenstveno gradačkom nadvojvodi, raspravlja se na drugom mjestu gdje se tretira i pitanje Vlaha, koji su na vinodolskom feudu također vršili vojnu službu.

⁴⁰ Joannis Lucii, De Regno Dalmatiae et Croatiae, III, cap. 13, Vindobonae 1756, 143.

⁴¹ D. Farlatus, Illyrici Sacri tom. III, Venezia 1765, 214.

skoj dijecezi. Hrvatski historičari: Sladović, Kukuljević, Rački, Smičiklas i Barada⁴⁴ priklonili su se Luciusu a jedino Ivan Črnčić odlučno Farlatiju.⁴³

I Črnčić i Barada tvrde da su akti Sinoda krivotvoreni, dakako oni koji donose suprotnu verziju. Ali dok Črnčić svoje uvjerenje temelji na nizu dokumenata od kraja XIV st. dalje, koji nedvojbeno dokazuju da se Vinodol nalazio u Krbavskoj biskupiji, dotle Baradini dokazi ne mogu izdržati kritiku.

Vinodol je poslije rasapa Krčke biskupije prešao direktno pod splitsku nadbiskupiju, kao što se vidi iz isprave kralja Stjepana 1163, kojom on nadbiskupu Petru potvrđuje »omnes parochias, quas predecessores tui tenuerunt, et maxime parochiam Corbavie, Buxani, Plasi et Vallis Vinarie, Modrusse et Novigradi«. ⁴⁴ I Senj je bio prije pod Krčkom biskupijom, ali on nije došao pod splitsku dijecezu nego je na njegovo područje postavljen biskup Mirej, koga papa Aleksandar III 1168. ili iduće godine opominje, da se pokorava splitskom nadbiskupu kao i njegovi predšasnici;⁴⁵ čini se, dakle, da Mirej nije bio prvi senjski biskup. Deset godina kasnije Mirej, koji je u međuvremenu bio izgubio biskupiju, nagodio se 1178. pred splitskim nadbiskupom Rajnerom s ninjskim biskupom Matejom da od tri sporne parohije Senjsku i Gacku dobije on, a Ličku Matej.⁴⁶

Nakon smrti Emanuela Komnena, Grci su se 1180. nakon 13 godina vladanja povukli iz Dalmatinske Hrvatske a ubrzo zatim započela su ponovo neprijateljstva s Mlečanima. U novim prilikama trebalo je srediti i crkvenu administraciju u tim krajevima i zbog toga je 1185. sazvan Sinod u Splitu, kojemu je bio glavni zadatak razgraničiti biskupije na području Splitske metropolije. Na Sinodu je osnovana nova krbavska biskupija s ovim (prema Farlatiju) parohijama: Krbava, Vinodol, Bužani, Novigrad, Drežnik, Plaški, Modruš. Tu su, dakle, osim Drežnika sve parohije koje je kralj Stjepan naveo kao direktno podvrgnute splitskoj dijecezi. Senjskoj biskupiji (također prema Farlatiju) pripale su parohije: Senj, Gacka i pola Like, dakle i opet sve parohije, koje su bile sporne između Mireja i Mateja. Prema tome, Splitski je

⁴² Sladović, n. dj. 95; Fr. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća. Rad 79, str. 144, bilj. 2; Smičiklas, n. dj. II, 193; Barada, n. dj. 16—19.

⁴³ Črnčić, n. dj., 95—102. Črnčića citira jedino Jagić, n. dj. 113 i 128. Međutim, Jagić pretpostavlja na temelju napomene: »v koj biskupii est crikav rečena«, iz prvog člana Vinodolskog zakona, da je Vinodol mogao biti podijeljen između Krbavske i Senjske biskupije. Možda najjužniji dio kasnijeg frankopanskog vinodolskog feuda nije doista u doba crkvenog razgraničavanja u XII st. ulazio u pojam Vinodola, pa bi taj dio onda pripao Senjskoj biskupiji. U obzir dolaze Ledenice, s kojima su teritorijalne raspre našle odraza i u Senjskom statutu (čl. 160). Isto je tako vrlo zanimljivo da se u jednom opisu, vjerojatno iz kraja XVII st., prilikom nabranjanja međa Modruške biskupije, kaže da ona obuhvaća »i vas vinodol i plovaniu ledenišku« (Sladović, n. dj. 192). Dakle, tu je ledenička plovanija posebno istaknuta pored Vinodola. Da li je ona zaista prije bila u okviru Senjske biskupije i kada je priključena Krbavskoj odnosno Modruškoj biskupiji, zasada nema direktnih podataka.

⁴⁴ Smičiklas, n. dj. II, 96.

⁴⁵ Na i. mj. 121

⁴⁶ Na i. mj. 164; Barada, n. dj. 18, bilj. 25.

Sinod uglavnom ozakonio status quo a nije parohije ispremiješao, kao što bi izlazilo iz trogirskih akata koje je upotrijebio Lucius.⁴⁷

Dakle, Vinodol je pripao zajedno s Modrušom Krbavskoj biskupiji, a drukčije nije ni moglo biti, ako se ima u vidu da je Vinodol, kao što je naprijed pokazano, pripadao u to vrijeme Modruškoj županiji. Crkvena je, naime, administracija slijedila gotovo redovito političku. Kada su Krčki knezovi proširili svoju vlast i na kopno i kada je Bela III 1193. dao modrušku županiju Bartolu, ozakonivši vjerojatno politički status quo, kao što je Sinod sasvim pouzdano ozakonio crkveni, svi njihovi tamošnji posjedi potpali su pod Krbavsku dijecezu.

Ali ti posjedi, osobito Vinodol, činili su najsjeverniji dio dijeceze, čije sjedište se nalazilo izvan vlasti Krčkih knezova, na jugu u Krbavi (današnja Udbinā). Toj činjenici: političkoj podvojenosti i prostornoj udaljenosti biskupskog sjedišta od vinodolske knežije treba pripisati da su prava biskupa u Vinodolskom zakonu ispalā tako mršava i da je tu položaj svećenstva bio tako nizak i potpuno zavisan od feudalaca, što vjerojatno ne bi bio slučaj da je Vinodol imao biskupa u obližnjem Senju.⁴⁸ Doduše, kad su Frankopani potkraj XIII st. zavlādali Senjom, pružila im se prilika da svoje posjede podvrgnu pod senjskog biskupa, ali to, upravo zbog izložene situacije, nije trebalo da smatraju potrebnim, a osim toga poznato je da je Rimski kurija krajnje nerado pristajala na takve promjene.

Tome, manje više nezavisnom, položaju Vinodola i u crkvenom pogledu ima se vjerojatno pripisati činjenica da naša historiografija, koliko je meni poznato, ne zna ni za jedan izvor iz XIII i XIV st., iz kojeg bi se vidjelo kojoj je biskupiji Vinodol pripadao. No dokumenti iz XV—XVIII st., koje je već Črnčić naveo, pokazuju da se čitav Vinodol nalazio u Krbavskoj biskupiji, dok nema ni jednog iz kojeg bi se moglo zaključiti da je pripadao Senjskoj. Osim toga, nema ni jednog dokumenta koji bi pokazao zbog kojeg bi razloga i u koje bi doba Vinodol prešao iz Senjske dijeceze u Krbavsku.

Moglo bi se pretpostaviti da se to zbilo poslije 1469, kad su Frankopani izgubili Senj, ali o tom hipotetičnom premještanju izvori — protivno vijestima da je Vinodol i prije gubitka Senja pripadao Krbavskoj biskupiji — šute.⁴⁹ A osim toga, već 1460. sjedište je Krbavske biskupije, uglavnom zbog turske opasnosti, preseljeno iz Kurjakovićeve Krbave u Frankopanski Modruš. Tada Krbavska biskupija mijenja ime u Modruška biskupija. Poslije poraza na Krbavskom polju 1493. biskup ponovo seli, i to iz Modruša u Novi, još uvijek glavni grad Vinodola.⁵⁰ Biskup Kristofor Dubrovčanin zajedno s modruškim kaptolom dolazi u Vinodol kao na svoje područje, bez protivljenja s ičije strane.

⁴⁷ Prema Luciusu, Krbavska biskupija je dobila: Krbavu, pola Like, Novigrad, Drežnik, Plaški i Modruš, a Senjska: Senj, Vinodol, Gacku i Bužane.

⁴⁸ Da je odsutnost biskupskog sjedišta utjecala na položaj vinodolskog svećenstva, istakao je Kostrenčić u članku »Vinodolski zakon« u St. Stanojević, Narodna enciklopedija SHS IV, Zagreb 1929, str. 1088.

⁴⁹ Črnčić, n. dj.

⁵⁰ Đ. Šurmin, Hrvatski spomenici I, MHJSM 6, 1898, 377, 378.

Do sredine XVI st. na modruškoj stolici u Vinodolu izmijenilo se još deset biskupa, od kojih neki nisu ni stupili u svoju biskupiju jer su ili odmah poslije imenovanja umrli ili su bili zabavljeni drugim dužnostima u inozemstvu ili su još prije nastupa bili premješteni. Didak de Loyasa, porijeklom Španjolac, modruški biskup od 1538. do 1548.,⁵¹ stolovao je u Bakru, koji je već prije preuzeo ulogu glavnoga vinodolskog grada.

Kako su se dohoci modruških biskupa »zbog pakosti svjetovne gospode i raširenja Turaka«⁵² sasvim smanjili, dao je papa Pio IV Modrušku biskupiju 1561. na upravu krčkom biskupu, ali zatim je 1564. imenovao još jednog biskupa, Ivana Kožičića Benju. To je posljednji modruški biskup, jer su oko 1567. ostaci Modruške biskupije predani na upravu senjskom biskupu. Značajno je da se to dogodilo neposredno poslije smrti Nikole Zrinskoga Sigetskog, čiji nasljednik Juraj Zrinski, kao notorni protestant, nije imao ni ono malo interesa koji su njegovi prethodnici još pokazivali da drži biskupa na svom području. No tek 1640. obje su biskupije i kanonski ujedinjene. Tako je Vinodol konačno tek u XVII st. potpao pod senjskog biskupa, ali su i te peripetije pridonijele nejasnosti o njegovoj dijecezanskoj pripadnosti u prijašnja vremena.

Frankopani su imali patronatsko pravo nad crkvom u Vinodolu, što je još više isticalo njegov autonomni položaj. Patronatsko pravo podijelio je Krčkim knezovima kralj Ladislav, kao »*summus ecclesiarum patronus*« na području svoje države, ispravom od 11. lipnja 1289.⁵³ Tu se pored ostalih posjeda i prava potvrđuju i »*iura patronatus ecclesiarum de Corbouia et de Scenya*«. U to pravo ulazila je i »*potestas ili ius collationis*«, dakle pravo postavljanja svećenstva na svom području.⁵⁴

Da su Frankopani odnosno kasnije Zrinski imali ingerenciju na Modrušku biskupiju, u kojoj su praktično ostali samo njihovi posjedi, vidi se iz pisma kralja Ferdinanda I 27. svibnja 1536, kojim je Frankopanima Nikoli, Jurju i Stjepanu preporučio novo imenovanog biskupa Vergerija.⁵⁵ No još jasnije se to vidi iz postupka Nikole Zrinskoga. On je vjerojatno ubrzo poslije smrti svog oca Jurja (1603) podijelio upravu Modruške biskupije »*in spiritualibus*« Sebastijanu Čikulinu, kanoniku u Fermu, bratu svoga vinodolskog gubernatora. U to vrijeme (1604—07) senjski je biskup bio Marcello Marchesi, koji je uz to bio i administrator modruški. Zato, možda, nije samo zauzetost Sebastijana u Italiji (kao što veli Zrinski) bila uzrok da on tu upravu nije vršio. No kada je Marchesi 1607. umro, Zrinski se požurio da upravu Modruške biskupije preda augustincu Ivanu Agaliću, koga naziva »izabranim biskupom

⁵¹ Sladović, n. dj. 151. C. Eubel, *Hierarchia catholica* III, 247, ima 1549; usp. i druge razlike.

⁵² Sladović, na i. dj.

⁵³ Smičiklas, n. dj. VI, 653.

⁵⁴ O patronatskom pravu u Hrvatskoj vidi kompendij crkvenog prava katoličke crkve od Gross-Schneller-Novak, Zagreb 1930, 155—171. Na području Vojne Krajine patron je bio vladar kao hrvatsko-ugarski kralj. To se obrazlaže time da su se patronatska prava feudalaca, na posjedima kojih je osnovana Vojna Krajina vratila opet kralju, od kojeg su bila potekla. Na i. mj. 159.

⁵⁵ Klaić, *Krčki knezovi...*, 59

senjskim«. ⁵⁶ No Senjska je biskupija bila sedisvakantna od 1607—1613 kada je za biskupa postavljen Vicko Martinić, koji je upravljao i Modruškom biskupijom. Agalić je tek poslije njega (1617) postao senjski biskup i po tome modruški administrator. Da li je on za vrijeme sedisvakancije i kasnije vršio u Vinodolu biskupsku upravu, teško je reći. Sigurno je tek to da je biskupski dohodak u Vinodolu ubirao, preko vinodolskog vikara, gubernator Julije Čikulin, a navodno ga je davao i u zakup. ⁵⁷

Prema tome se vidi da je vinodolski feudalac nastojao odlučno utjecati i na crkvene poslove, a tako je ostalo sve do 1671, do kada su se na senjsko-modruškoj stolici izmijenila još tri biskupa: dva Vinodolca (Franković koji je stolovao u Bakru i Smoljanović, prije kapelan Nikole Zrinskog), a između njih Mariani, carski čovjek, sa sjedištem u Rijeci. ⁵⁸

Krbavska biskupija je potpadala pod Splitsku metropoliju. Ali nakon što su Mlečani okupirali Split zajedno s ostalom Dalmacijom, Senjska je biskupija prešla najkasnije 1520. pod ostrogonskog nadbiskupa, a s njome, dakako, i Modruška. ⁵⁹

Iako su Juraj Zrinski i njegov sin Nikola bili aktivni protestanti, a na imanijima u Međimurju i Ozlju djelovali protestantski propovjednici, u Vinodolu se, začudo, ne nalazi ni traga protestantskoj djelatnosti. Štaviše, Juraj je potkraj svog života postavio za vinodolskog gubernatora osvjedočenog katolika Julija Čikulina, koga podržava i njegov sin Nikola. U tom pogledu vrlo je zanimljiva molba za pomoć protiv Turaka od strane vinodolskih gradova, upravljena papi negdje poslije 1604, koju je na talijanskom jeziku sastavio očito sam Čikulin. ⁶⁰ Tu se ističe da su Vinodolci ostali katolici, »premda su već šezdeset i više godina njihovi prirodni gospodari i gubernatori heretici« (dakle od Nikole Sigetskog), ali sada je gubernator Julije Čikulin, »katolički vitez«, koji da je dao ne samo popraviti mnoge crkve, već davno zapuštene, nego je i dobročinitelj cijeloga kraja i organizator obrane protiv Turaka.

*

Iz izloženog historijata vinodolskog feuda, s obzirom na njegov administrativno-politički položaj u sklopu hrvatske feudalne države, može se u zaključku povući nekoliko osnovnih teza:

U sudskom pogledu: Vinodolski feud bijaše izuzet od bilo koje druge jurisdikcije, osim kraljevske i banske, i dakako feudalčeve koji je tu vršio i ius gladii.

U financijskom pogledu: Na području vinodolskog feuda nije se ubirao državni porez (osim određenih izuzetaka), jer je Vinodol bio dio Kraljevine Hrvatske i Dalmacije gdje su plemićka imanja bila oslobođena od poreza.

⁵⁶ 16. VIII 1607. u Čakovcu. E. L a s z o w s k i. Imenovanje biskupa modruškog po Nikoli Zrinskom g. 1607, VZA XIX, 1917, 121—123, ima 2. VIII 1607. u Monyoroke-reku, premda je signatura akta ista: Spisi obitelji Sermage, II, 106.

⁵⁷ Spisi obitelji Sermage, III, 159, 160, Grižani 15, Bribir 17, IV, 353, 1.

⁵⁸ Sladović, n. dj. 108—111.

⁵⁹ Na i mj. 104.

⁶⁰ Spisi obitelji Sermage, Administratio.

U političkom pogledu: Hrvatski sabor vršio je punu vlast i na području Vinodola, koji se u XVI st. počeo smatrati Dalmacijom, da bi se tako očuvao politički pojam Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i u doba najtežih teritorijalnih gubitaka

U vojnom pogledu: U skladu s prastarim privilegijem, vojna obaveza vinodolskog feuda ovisi o tome da li kralju treba vojna pomoć u zemlji, ili se hrvatska vojska poziva izvan granica, kao što je to utvrđeno u donaciji 1193, da bi zatim ta obaveza bila povećana u doba tatarske provale 1242. na moru i napose za Vinodol na kopnu. U kasnije doba, vinodolski je feud i u vojnom pogledu predstavljao posebnu jedinicu.

U crkvenom pogledu: Protivno mišljenju gotovo svih naših historičara, vinodolska parohija ušla je na splitskom Sinodu 1185. u sklop novoosnovane Krbavske biskupije, koja je tek oko 1567. najprije administrativno spojena a 1640. i kanonski ujedinjena sa Senjskom biskupijom.

U administrativnom pogledu: Suprotno mišljenju historičara, koji su se bavili vinodolskom prošlošću, Vinodol nikada nije bio županija. Vinodolu se pripisuje svojstvo županije tek u ispravi Bele IV 1251, kao posljedica nastojanja Krčkih knezova da istaknu njegovo značenje, koje je za njih postajalo sve veće. U ovoj se raspravi pokušalo dokazati da je Vinodol 1193. bio dio Modruške županije i da je kao takav već te godine došao u vlast Krčkih knezova.

Mogla bi se postaviti i druga pretpostavka: tj. da Vinodol ne samo da nije bio posebna županija, nego da uopće nije ni ulazio u županijski sistem (jer je možda bio dio Krajine)⁶¹ pa bi u tom slučaju Krčki knezovi, nakon što su dobili Modrušku županiju, obuhvatili kao kliještima vinodolsko područje i s kopna i s mora, gdje su imali Krk, i *via facti* ga podvrgli svojoj vlasti, tako da već 1225. uspijevaju da bude spomenut u ispravi Andrije II i zatim u ispravi Bele IV od 1242, a u ispravi istoga kralja od 1251. čak ga proglašavaju i županijom. Za tu hipotezu govori i nova vojna obaveza Krčkih knezova, koju im Bela IV, kad su mu 1242. došli u Trogir s prijepisima isprava iz 1193. i 1225, nameće »zbog zemlje nazvane Vinodol, koja se nalazi u dukatu Slavonije«, i za koju oni »tvrde da je posjeduju po donaciji našeg oca«, tj. kralja Andrije. Ako se sjetimo, kako je Andrija bio široke ruke, onda ne bi bilo neobično ni to da je Krčkima podijelio novu oblast a da za nju nije tražio nikakvu protuuslugu, što, eto, tek njegov sin Bela IV čini zahtijevajući za Vinodol naknadno još tri odnosno dva vojnika. No iz te odredbe jasno se vidi da Vinodol nije bio županija, jer bi u tom slučaju Bela IV tražio 10 odnosno 4 vojnika, kao što je 1193. tražio njegov djed Bela III za modrušku županiju

Ali ta nova obaveza, u koju treba uključiti i službu s dvije lađe dok kralj bude u primorju, može se razumjeti i tako, da je Bela IV za vrijeme svog boravka na Jadranu, bježeći pred Tatarima, shvatio i sam kolika je vrijednost Vinodola i da je zato, tako reći, ucijenio Krčke knezove nametnuvši im nove obaveze u vezi s tim primorskim područjem.

⁶¹ Vidjeti bilj. 11, osobito njen kraj.

Mogla bi se postaviti i hipoteza da je prije infeudacije Vinodola vinodolska parohija (u okviru koje se Vinodol jedino i spominje u najstarijim izvorima) bila i administrativno-politička jedinica na čelu s arhiprvadom i kao civilnim starješinom, čije je sjedište bilo u Bribiru, najstarijem upravnom centru Vinodola, i da je kao takva bila podložna Krajini ili direktno banu, odnosno centralnoj državnoj vlasti.

Uostalom, može biti da se istina nalazi u sredini — naime, da administrativni položaj Vinodola (koji nikada nije bio županija) nije oko 1193. bio sasvim jasan između bivše Krajine i ne tako davno osnovane Modruške županije, i da su Krčki knezovi, usprkos donaciji od 1193, imali još dosta briga prije nego što su de facto i de iure utvrdili svoju vlast u Vinodolu.

Na kraju bi trebalo istaći da se bez uočavanja činjenice da je osnovni historijski biljeg davala Vinodolu morska obala, ne može shvatiti ni historija Vinodola ni historija njegovih gospodara, Krčkih knezova i Zrinskih. Kao što je Arpadović Bela IV shvatio njegov primorski karakter, tako su to još jasnije shvatili Habsburgovci, koji će nastojati da se na sve moguće načine dočepaju tih posljednjih slobodnih vratiju Hrvatske u svijet, dok nisu najzad 1671. zatrli i Zrinske i Frankopane.

S u m m a r y

In his essay entitled »The Status of Vinodol in the Croatian Feudal State« the author deals with the history of the well-known district of Vinodol (Wine-Valley) at Quarnaro from the XIIth to the XVIIth century, and sets its political position within the Croatian feudal state.

After a detailed analysis of the historical documents he comes to these conclusions:

In spite of what the historians have thought, Vinodol was never a county (županija), but was most probably a part of the county of Modruš, with which was given in feud to the counts of Krk (Veglia) in 1193. Vinodol was mentioned as a county for the first time in a document of the king Bela IV only in 1251, the reason being its increasing importance as a maritime district.

In spite of what the many historians have written the parish (parohija) of Vinodol at the Synod of Split in 1185 have not been incorporated to the diocese of Senj, but to the diocese of Krbava. Vinodol was joined to the diocese of Senj only in the XVIth century.

On the territory of Vinodol-feud no tax for the fisc was levied (except some well determined cases), for Vinodol was within the Realm of Croatia and Dalmatia, where the estates of nobility, have been generally exempt of any tax after privilege which remount to the time of the king Koloman.

On the territory of Vinodol no other authority had right of jurisdiction except the king, the ban (viceroi) and, of course, the landlord.

The military duty of Vinodol-feud depended on the fact, whether the Croatian army (exercitus Croaticus) had to fight in the county, or out of its borders, as it was stipulated in the said document of 1193 in conformity with another privilege from the time of king Koloman, too.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB